

Rafał Kosiński

Białystok

Użycie zwrotów honoryfikacyjnych wobec cesarzy w „Żywotach” Cyryla ze Scytopolis

Powszechnie przyjmuje się, że użycie zwrotów honoryfikacyjnych w literaturze późnoantycznej ma przeważnie charakter standardowych zwrotów grzecznościowych, ściśle związanych z rangą, a nie z oceną drugiej osoby. Taką opinię wyrażają zwłaszcza historycy mający do czynienia z obfitym materiałem papiirusowym¹. Przychylając się do tej oceny użycia *Rangpredikaten* w dokumentach urzędowych, kościelnych czy też epistolografii, trzeba jednak dodać, że niektóre dzieła hagiograficzne przez dobór owych zwrotów (użycie wobec jednych osób, a unikanie w stosunku do innych) zdają się wyrażać swą opinię o adresatach². Celem niniejszego artykułu jest analiza słynnych *Żywotów* świętych mężów palestyńskich Cyryla ze Scytopolis pod kątem użycia *Rangpredikaten*. Pragniemy sprawdzić, czy Cyryl stosował w swojej pracy *Rangpredikaten* jako standardowe zwroty związane z konkretną funkcją pełnioną przez daną osobę, czy też wyrażał w ten sposób swój stosunek do bohaterów swego dzieła.

Cyryl urodził się w rodzinie chrześcijańskiej prawdopodobnie ok. 525 roku w Scytopolis, stolicy rzymskiej prowincji Palestyny II. W młodym wieku został mnichem i udał się do Jerozolimy, i tam znalazł się pod opieką Jana Hezychasty.

¹ O zwrotach honoryfikacyjnych zob. chociażby O. Hirschfeld, „Die Rangtitel der römischen Kaiserzeit” *Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Phil.-hist. Klasse*, Berlin 1901, s. 579–610; O. Hornickel, *Ehren- und Rangprädikate in den Papyrusurkunden. Ein Beitrag zum römischen und byzantinischen Titelwesen*, Gießen 1930; E. Jerg, *Vir verabilis. Untersuchungen zur Titulatur der Bischöfe in den ausserkirchlichen Texten der Spätantike als Beitrag zur Deutung ihrer öffentlichen Stellung*, Wien 1970 oraz M. Grünbart, *Formen der Anrede im byzantinischen Brief von 6. bis zum 12. Jahrhundert*, Wien 2005.

² Przykładowo sposób używania owych formuł przez anonimowego autora *Żywota Daniela Stylity* wskazuje jego sympatie wobec bohaterów dzieła, podobnie rzecz ma się z syryjskim *Żywotem Maksyma Wyznawcy*, który wyszedł spod pióra Georgiosa z Resh’aina, por. R. Kosiński, ΑΓΙΩΣΥΝΗ ΚΑΙ ΕΞΕΟΥΣΙΑ. *Konstantynopolitańscy święci mężowie i władza w V wieku po Chr.*, Warszawa 2006 oraz M. Jankowiak, „Żywoty Maksymusa Wyznawcy”, [w:] *Chrześcijaństwo u schyłku starożytności. Studia źródłoznawcze*, praca zbiorowa pod redakcją T. Derdy i E. Wipszyckiej, tom V, Kraków 2004, przypis 130 na s. 181.

Następnie udał się w poblizę Jerycha, gdzie zachorował i ostatecznie podjął decyzję o wstąpieniu do klasztoru Euthymiosa, co doradzał mu już wcześniej Jan Hezychasta. W klasztorze tym spędził dziesięć lat i był jednym z mnichów, którzy doprowadzili do przywrócenia chalcedonizmu w Nowej Laurze. Pozostał tu dwa lata, a następnie przeniósł się w 557 roku do Wielkiej Laury, gdzie zmarł, prawdopodobnie rok później. Swoje dzieło, siedem *Żywotów* świętych mężów, Cyryl stworzył pod koniec życia³.

W niniejszym artykule analizie poddano grupę uosabiającą najwyższą władzę w państwie – cesarzy. Stanowią oni bowiem grupę osób, którym z reguły przysługiwały *Rangpredikaten*, a których biografie i poglądy religijne znane są lepiej niż członków innych grup (jak np. urzędnicy, biskupi). Zbadano wyłącznie użycie zwrotów honoryfikacyjnych wobec władców, nie zaś ich całościowy obraz⁴. W *Żywotach* Cyryla pojawia się aż 17 cesarzy: Konstancjusz, Julian Apostata, Gracjan, Walens, Walentynian, Teodozjusz I, Arkadiusz, Honoriusz, Teodozjusz II, Marcjan, Leon, Leon II, Zenon, Bazyliskos, Anastazjusz, Justyn i Justynian. Cesarze ci reprezentują przede wszystkim wschodnią część Cesarstwa na przestrzeni dwóch wieków.

Najwcześniejsi cesarze, którzy panowali w IV wieku, pojawiają się w źródle głównie w celach chronologicznych. Wymienieni są w związku z rozwojem konfliktu ariańskiego za panowania Konstancjusza i Juliana Apostaty (nazwanego przez Cyryla „*tyranem*”) oraz Walensa⁵. Następnie jednak autor opisuje wydarzenia związane z upadkiem tego ostatniego, znanego ze swej proariańskiej postawy. W opisie tym Walens zostaje określony wyraźnie negatywnie jako „*walczący z Bogiem*”⁶. To jednak wyjątek, pozostali cesarze aż do połowy V wieku nie są obdarzeni jakimikolwiek określeniami⁷. Dotyczy to także występującego w źródle dwukrotnie Teodozjusza I, który zostaje nazwany Teodozjuszem Wielkim.

³ Por. E. Schwartz, „Bemerkungen”, [w:] *Kyrrillos von Skythopolis*, Leipzig 1939, s. 408–415; J. Binns, „Introduction”, [w:] *Cyril of Scythopolis, The Lives of the Monks of Palestine*, translated by R. M. Price with an Introduction and Notes by J. Binns, Kalamazoo 1991, s. XXXVIII–LII, B. Baldwin, A.-M. Talbot, „Cyril of Skythopolis”, [w:] *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. P. Kazhdan, New York – Oxford 1991, s. 573.

⁴ Wszystkie cytaty za wydaniem krytycznym: E. Schwartz, *Kyrrillos von Skythopolis*, Leipzig 1939.

⁵ *Vita Euthymii* 2: ...ἀπὸ τῶν Κωνσταντίου χρόνων..., ...ἐν τε τοῖς Ἰουλιανοῦ τοῦ τυράννου χρόνοις..., ...βασιλεύσαντος Οὐάλεντος...

⁶ *Vita Euthymii* 2: ...ὁ θεομάχος Οὐάλης...

⁷ Gracjan – *Vita Euthymii* 2: ...τῆς τετάρτης Γρατιανοῦ ὑπατείας...; Arkadiusz i Honoriusz – *Vita Euthymii* 21: ...Ἀρχάδιον καὶ Ὀνώριον τοὺς βασιλεῖς...; *Vita Sabae* 72: ...πᾶσαν Ὀνωρίου βασιλείαν...; Walentynian – *Vita Sabae* 53: ...ἡ δὲ πατριχία Ἰουλιάνῃ ἢ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ βασιλέως ἐγγύονη...; Teodozjusz II – *Vita Sabae* 1: ...ἐπὶ τῆς ἑπτακαιδεκάτης Θεοδοσίου ὑπατείας...; *Vita Cyriaci* 1: ...περὶ τὸ τέλος τῆς Θεοδοσίου τοῦ νέου βασιλείας... Jedynie Walentynian nie pojawia się w celach datacyjnych ale przy okazji opisywania losów jego wnuczki, patrycjuszki Juliany.

Użycie w tym przypadku określenia „wielki” (μέγας), należy raczej odczytywać jako równoważne określeniu „starszy”⁸.

Sytuacja ulega zmianie, gdy Cyryl zaczyna przywoływać w swym dziele cesarzy panujących po Soborze w Chalcedonie, który miał miejsce w 451 roku. Cesarze ci występują dużo częściej niż pochodzący z okresu przedchalcedońskiego. Marcjan pojawia się na kartach cyryliańskich *Żywotów* pięć razy. Dwukrotnie imieniu jego nie towarzyszą żadne zwroty honoryfikacyjne⁹, natomiast dwa razy pojawia się określenie – „miły Bogu”¹⁰, a raz jego panowanie nazwane jest pobożnym¹¹. Albo zatem Cyryl nie opatrywał imienia Marcjana żadnym epitetem, albo dodawał epitet o konotacjach zdecydowanie pozytywnych.

Kolejny cesarz – Leon – pojawia się również w pięciu passusach. W jednym przypadku, w *Żywocie Euthymiosa*, postać jego pojawia się bez żadnych epitetów¹². W tym samym *Żywocie* postać jego pojawia się jeszcze dwukrotnie – raz nazwany zostaje „przyjacielem Chrystusa”¹³, a raz „najpobożniejszym”¹⁴. W dwóch następnych passusach, w *Żywocie Saby* i *Żywocie Kyriakosa*, Leon nazwany jest wielkim¹⁵. W tym przypadku również należy pamiętać, że w późnym antyku określenie „wielki” używane bywało najczęściej jako równoznaczne wyrażeniu „starszy”. Należy jednak dodać, że w *Żywocie Saby* autor mówi o świętej wierze Leona. Zatem, podobnie jak w przypadku cesarza Marcjana, imię Leona, jeżeli jest opatrywane jakimś epitetem, to zdecydowanie pozytywnym.

Następca Leona I, jego wnuk Leon II, pojawia się tylko raz – autor wyjaśnia jedynie, że był zaledwie dzieckiem w chwili śmierci dziadka¹⁶. Z kolei ojciec i następca na tronie Leona II – cesarz Zenon – mimo że pojawia się w dziesięciu

⁸ *Vita Euthymii* 3: ...Θεοδόσιος ὁ μέγας... *Vita Euthymii* 40: ...ἐν ἀρχῇ τῆς Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου βασιλείας... W sprawie znaczenia słowa μέγας i *magnus* zob. P. Schreiner, „Zur Bezeichnung »Megas« und »Megas Basileus« in der byzantinischen Kaisertitulatur”, *Byzantina* 3 (1971), s. 175–192 oraz M. Salamon, „Przydomek »Wielki« w późnoantycznej historiografii łacińskiej”, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne* nr 70, Kraków 1981, s. 107–122.

⁹ *Vita Euthymii* 32: ...τὴν Μαρκιανοῦ βασιλείαν...; *Vita Theognii*: ...τῶι πέμπτῳ ἔτει τῆς Μαρκιανοῦ βασιλείας...

¹⁰ *Vita Ioannis Hesychnastae* 1: ...τῶι τετάρτῳ ἔτει τῆς Μαρκιανοῦ τοῦ θεοφιλοῦς βασιλείας...; *Vita Theodosii* 1: ...ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαρκιανοῦ τοῦ θεοφιλοῦς...

¹¹ *Vita Sabae* 6: ...περὶ τὸ τέλος τῆς εὐσεβοῦς Μαρκιανοῦ βασιλείας...

¹² *Vita Euthymii* 40: ...ἐπὶ τῆς πέμπτῃς Λέοντος τοῦ βασιλέως ὑπατείας...

¹³ *Vita Euthymii* 32: ...Λέοντος τοῦ φιλοχρίστου...

¹⁴ *Vita Euthymii* 43: ...ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς Λέων... – o użyciu tego tytułu wobec cesarza por. O. Hornickel, *Ehren- und Rangprädikate in den Papyrusurkunden. Ein Beitrag zum römischen und byzantinischen Titelwesen*, Gießen 1930, s. 14.

¹⁵ *Vita Sabae* 53: ...ἐν ἀγίοις πατρὸς αὐτῆς Λέοντος τοῦ μεγάλου βασιλέως πίστεως... oraz *Vita Cyriaci* 3: ...τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ μεγάλου βασιλέως...

¹⁶ *Vita Euthymii* 43: ...Λέοντα τὸν ἔχγονον αὐτοῦ κομιδῆι νήπιον ὄντα διάδοχον τῆς βασιλείας καταλείψας...

passusach różnych cyryliańskich *Żywotów* nigdy nie został obdarzony żadnym epitetem, czy to pozytywnym, czy też negatywnym¹⁷.

Z kolei imię Bazyliskosa w jednym miejscu pojawia się wraz z wyraźnie negatywnym epitetem „*tyrana*”¹⁸. W pozostałych dwóch przypadkach – oba pochodzą z rozdziału 43 *Żywota Euthymiosa* – autor porzucił na wymienieniu uzurpatora z imienia¹⁹.

Cesarzem, który najczęściej pojawia się na kartach dzieła Cyryla, jest następca Zenona, Anastazjusz. Autor wymienia go ponad dwadzieścia razy. Postać ta w źródle przedstawiona jest na dwa sposoby: albo bezpośrednio w narracji Cyryla, albo w wypowiedziach bohaterów – w jednym przypadku cytowane są słowa Saby, a w drugim petycja mnichów palestyńskich. Obie wypowiedzi są skierowane bezpośrednio do cesarza. Tym cenniejsze wydaje się porównanie obu form.

W prostej narracji imieniu Anastazjusza nie towarzyszą, poza dwoma przypadkami, żadne epitety²⁰. Wyjątek stanowią dwa passusy z *Żywota Saby* – w jednym cesarz określony jest jako „*deprawator dusz i burzyciel*”²¹, w drugim – „*zuchwały wobec pobożności*”²².

Te sformułowania hagiografa warto skonfrontować z tymi wypowiedziami bohaterów dzieła, w których pojawiają się *Rangpredikaten* cesarza. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z relacją dotyczącą rozmowy Saby z Anastazjuszem. Zwracając się do cesarza, Saba określa go zwrotem „*Wasza Łagod-*

¹⁷ Passusy, w których występuje Zenon: *Vita Euthymii* 43: ...Ζήνων..., ...Ζήνωνος..., ...Ζήνων δὲ ὁ βασιλεὺς..., ...τῷ βασιλεῖ Ζήνωνι...; *Vita Euthymii* 45: ...ἐπὶ τῆς βασιλείας Ζήνωνος...; *Vita Sabae* 15: ...Ζήνων δὲ ὁ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ...; *Vita Sabae* 19: ...ἐν ᾧ χρόνῳ Ζήνωνος τοῦ βασιλέως...; *Vita Sabae* 30: ...Ζήνωνος...; *Vita Sabae* 32: ...ἐπὶ τῆς βασιλείας Ζήνωνος...; *Vita Ioannis Hesychnastae* 3: ...παρ' ἑκατέρῳ βασιλεῖ Ζήνωνι...; *Vita Ioannis Hesychnastae* 4: ...περὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας Ζήνωνος...; *Vita Ioannis Hesychnastae* 5: ...τὴν βασιλείαν Ζήνωνος τελευτήσαντος...; *Vita Abramii* 1: ...ἐν ἀρχῇ τῆς Ζήνωνος βασιλείας...

¹⁸ *Vita Sabae* 15: ...τὸν τύραννον (...) Βασιλίσκον...

¹⁹ *Vita Euthymii* 43: ...Βασιλίσκος τις...; ...Βασιλίσκον...

²⁰ *Vita Euthymii* 46: ...ἐν δὲ τοῖς Ἀναστασίου τοῦ βασιλέως χρόνοις...; *Vita Sabae* 19: ...Ἀναστάσιος...; *Vita Sabae* 30: ...τοῖς Ἀποσχιστοῖς...; *Vita Sabae* 50: ...τοῦ βασιλέως Ἀναστασίου..., ...τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς Ἀναστασίου βασιλείας..., ...ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος...; *Vita Sabae* 51: ...τοῦ δὲ βασιλέως...; *Vita Sabae* 54: ...ἐπὶ Ἀναστασίου...; *Vita Sabae* 55: ...τὸν βασιλέα Ἀναστάσιον...; *Vita Sabae* 56: ...ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος..., ...Ἀναστάσιος δὲ ὁ βασιλεὺς..., ...ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀναστάσιος...; *Vita Sabae* 57: ...ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος...; *Vita Sabae* 60: ...τὸν βασιλέα Ἀναστάσιον..., ...δὲ τοῦ Ἀναστασίου..., ...ὑπὸ Ἀναστασίου...; *Vita Sabae* 71: ...ἐπὶ Ἀναστασίου..., ...Ἀναστασίου...; *Vita Ioannis Hesychnastae* 3: ...παρ' ἑκατέρῳ βασιλεῖ Ζήνωνι καὶ Ἀναστασίῳ...; *Vita Ioannis Hesychnastae* 5: ...ὁ δὲ Ἀναστάσιος...; *Vita Theodosii* 5: ...Ἀναστασίου τοῦ βασιλέως...

²¹ *Vita Sabae* 56: ...τὸν τοιοῦτον τοῖνον ψυχοφθόρον καὶ λυμεῶνα ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος...

²² *Vita Sabae* 50: ...τῆς εὐσεβείας θρασὺς βασιλεὺς...

ność”²³. W drugim przypadku mamy do czynienia z cytowaną w rozdziale 57 *Vita Sabae* długą petycją mnichów skierowaną do władcy. Kilkakrotnie w tym oficjalnym piśmie użyto bardzo pozytywnych epitetów, co widać już w adresie: „Do najmiłszego Bogu i najpobożniejszego cesarza, z woli Bożej augusta i samowładcy, miłującego Chrystusa Flawiusza Anastazjusza...”²⁴. W dalszej części petycji wielokrotnie pojawiają się zwroty honoryfikacyjne – czterokrotnie cesarz nazwany jest „Jego Pobożnością”²⁵, trzykrotnie – „Jego Wysokością”²⁶, raz – „Jego miłującą Chrystusa Wysokością”²⁷, „Jego Łagodnością”²⁸, zaś jego panowanie dwukrotnie określone jest jako „miłe Bogu”²⁹. Za uważalny jest duży dysonans w ujęciu postaci Anastazjusza przez samego autora (który, powtórzmy, jeżeli już obdarza Anastazjusza jakimiś zwrotami, to wyłącznie negatywnymi), a bogactwem pozytywnych odniesień w relacjonowanych wypowiedziach skierowanych bezpośrednio do cesarza. Wydaje się, że w tym tkwi istota stosowania bądź unikania owych formuł. Występują one jako (często zestandaryzowane) zwroty grzecznościowe w komunikacji listownej bądź bezpośrednio, w pismach urzędowych itd., natomiast w narracji autor może się od konieczności ich stosowania uwolnić³⁰ lub stosować zgodnie z własną oceną postaci.

Następca Anastazjusza, Justyn, pojawia się znacznie rzadziej niż jego poprzednik na kartach dzieła Cyryla i występuje jedynie w *Żywocie Saby*. Podobnie, jak w przypadku Marcjana i Leona I, jego imieniu nie towarzyszy żaden epitet³¹ albo jest on pozytywny. W tym drugim wypadku nazwany został „pobożnej pamięci Justynem”³², a jego panowanie również zostało nazwane „pobożnym”³³.

²³ *Vita Sabae* 54: ...τῆι ὑμετέραι εὐχαριστεῖ γαληνότητι... – o użyciu tego tytułu wobec cesarza por. O. Hornickel, *Ehren- und Rangprädikate in den Papyrusurkunden. Ein Beitrag zum römischen und byzantinischen Titelwesen*, Gießen 1930, s. 3.

²⁴ *Vita Sabae* 57: Βασιλεῖ θεοφιλεστάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ ἐκ θεοῦ αὐγοῦστῳ καὶ αὐτοκράτορι Φλαβίῳ Ἀναστασίῳ τῷ φιλοχρίστῳ... O tytule θεοφιλέστατος używanym wobec cesarza zob. O. Hornickel, *Ehren- und Rangprädikate in den Papyrusurkunden. Ein Beitrag zum römischen und byzantinischen Titelwesen*, Gießen 1930, s. 16–17.

²⁵ *Vita Sabae* 57: ...τῆς ὑμῶν εὐσεβείας..., ...τῆς ὑμετέρας εὐσεβείας..., ...τῆς ὑμῶν εὐσεβείας..., ...τὴν ὑμετέραν εὐσέβειαν...

²⁶ *Vita Sabae* 57: ...τοῦ ὑμετέρου κράτους..., ...τὸ ὑμέτερον κράτος..., ...τοῦ ὑμετέρου κράτους...

²⁷ *Vita Sabae* 57: ...τῆς φιλοχρίστου ὑμῶν βασιλείας...

²⁸ *Vita Sabae* 57: ...ἡ ὑμέτερα γαληνότης...

²⁹ *Vita Sabae* 57: ...μετ’ αὐτὸν βασιλείας τῷ θεοφιλεῖ..., ...τῆς θεοφιλοῦς ὑμῶν βασιλείας...

³⁰ Przykładowo w anonimowym *Żywocie Marcelego* autor nie stosuje formuł honoryfikacyjnych.

³¹ *Vita Sabae* 60: ...Ἰουστίνος ..., ...Ἰουστίνου τοῦ βασιλέως ...; *Vita Sabae* 61: ...τοῦ βασιλέως...; *Vita Sabae* 68: ...ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς Ἰουστίνος...

³² *Vita Sabae* 68: ...ὁ τῆς εὐσεβοῦς μνήμης Ἰουστίνος ...

³³ *Vita Sabae* 54: ...ἐπὶ τοῦ εὐσεβῶς βασιλεύσαντος Ἰουστίνου...

Ostatnim władcą, który występuje u Cyryla, jest Justynian. W jego przypadku hagiograf odwraca dotychczas przyjętą zasadę i z reguły obdarza władcę bardzo pozytywnymi określeniami, a jedynie dwukrotnie w rozdziale 71 *Żywota Saby* pozostawia jego imię bez należytą formuły honoryfikacyjnej³⁴. A zatem Justynian (bądź też jego panowanie) jest „strzeżony przez Boga”³⁵, on sam zaś jest „najpobożniejszy”³⁶. Saba zwracając się do niego nazywa go „wszechpobożną Łagodnością”³⁷, „Jego Łagodnością”³⁸ i „Jego Pobożnością”³⁹. W tym przypadku mamy do czynienia ze zgodnością tytułów w wypowiedziach bohaterów ze zwrotami używanymi przez narratora.

Wydaje się oczywiste, że obdarzanie przez Cyryla ze Scytopolis poszczególnych władców pozytywnym epitetem uzależnione było przede wszystkim od ich poglądów religijnych. Jeżeli były one zgodne z chalcedońską i antyorygenistyczną postawą autora, wtedy mogli liczyć na pozytywną ocenę. Wszyscy cesarze, którzy przyjęli wyznanie chalcedońskie – Marcjan, Leon I, Justyn, Justynian – są przynajmniej raz obdarzeni zwrotem honoryfikacyjnym, natomiast Zenon, Bazyliskos i Anastazjusz nie mogli liczyć na pozytywne określenia, ten ostatni, w związku z aktywną polityką antychalcedońską zyskał bardzo negatywne oceny⁴⁰. Postacią najpozytywniej przedstawioną w *Żywotach* jest Justynian, a to ze względu zarówno na fakt, iż był cesarzem współczesnym autorowi, jak i na jego prochalcedońskie, a zwłaszcza antyorygenistyczne nastawienie, tak ważne dla Cyryla

³⁴ *Vita Sabae* 71: ...τῶι βασιλεῖ..., ...τοῦ βασιλέως...

³⁵ *Vita Euthymii* 49: ...τῆς παρούσης θεοφυλάχτου βασιλείας...; *Vita Sabae* 54: ...ἐπὶ τῆς παρούσης θεοφυλάχτου βασιλείας Ἰουστινιανοῦ...; *Vita Sabae* 68: ...εἰς τὸ βασιλεῦσαι Ἰουστινιανὸν τὸν θεοφυλάχτον ἡμῶν βασιλέα...; *Vita Sabae* 70: ...τε τῶι θεοφυλάκτῳ ἡμῶν βασιλεῖ...; *Vita Sabae* 71: ...ὁ θεοφυλάχτος ἡμῶν βασιλεὺς...; *Vita Sabae* 72: ...τοῦ τοίνυν θεοφυλάχτου βασιλέως...; *Vita Sabae* 73: ...τοῦ τοίνυν θεοφυλάχτου ἡμῶν βασιλέως...; *Vita Sabae* 77: ...τῶι ἔκτῳ ἔτει τῆς παρούσης θεοφυλάχτου βασιλείας ...; *Vita Sabae* 90: ...τοῦ μέντοι θεοφυλάχτου ἡμῶν βασιλέως...; *Vita Theodosii* 4: ...τῆς βασιλείας τοῦ θεοφυλάχτου βασιλέως ἡμῶν Ἰουστινιανοῦ... O tytule θεοφυλάχτος używanym w tytulaturze cesarskiej zob. O. Hornickel, *Ehren- und Rangprädikate in den Papyrusurkunden. Ein Beitrag zum römischen und byzantinischen Titelwesen*, Gießen 1930, s. 17.

³⁶ *Vita Sabae* 70: ...τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως Ἰουστινιανοῦ...; *Vita Sabae* 85: ...ὁ εὐσεβεστάτος ἡμῶν δεξάμενος βασιλεὺς...; *Vita Ioannis Hesychnastae* 3: ...τῶι εὐσεβεστάτῳ ἡμῶν βασιλεῖ Ἰουστινιανῶι...

³⁷ *Vita Sabae* 72: ...τῆς ὑμετέρας πανευσεβοῦς γαληνότητος... 175,23

³⁸ *Vita Sabae* 72: ...τὴν ὑμετέραν παρακαλοῦμεν γαληνότητα... 175,18

³⁹ *Vita Sabae* 72: ...τῆς ὑμετέρας εὐσεβείας...; ...βασιλεῦ πανευσεβεστάτε...; ...τῆι ὑμετέραι εὐσεβείαι... 175,3. 8. 15–6,

⁴⁰ Również spośród cesarzy panujących w IV wieku negatywne oceny zyskali ci, którzy mieli negatywny stosunek bądź do chrześcijaństwa (Julian Apostata), bądź do ortodoksji nicejskiej (Walens).

w związku z konfliktem orygenistycznym wśród mnichów palestyńskich w jego czasach⁴¹.

Spostrzeżenia te potwierdza również użycie lub brak *Rangpredikaten* w stosunku do cesarzowych. Na kartach *Żywotów* występują trzy augusty: Eudocja, Ariadna i Teodora. Z nich wszystkich tylko Eudocja, której nawrócenie się na wyznanie chalcedońskie Cyryl obszernie opisuje w rozdziale 30 *Żywota Euthymiosa*, została obdarzona określeniem „*blógostawiona*”⁴², natomiast pozostałe, w tym współczesna Cyrylowi Teodora, nie są obdarzone żadnym ze zwrotów honoryfikacyjnych⁴³. Znane są dobrze monofizyckie poglądy religijne Teodory, natomiast niewiele w tym względzie wiemy o Ariadnie⁴⁴. W każdym razie jedynie cesarzowa, która nawraca się i umiera w ortodoksji zasługuje na uczczenie tak pozytywnym tytułem.

Analiza powyższa wskazuje, że późnoantyczni autorzy prac hagiograficznych mogą poprzez użycie *Rangpredikaten* nie tyle dostosowywać się do konwencjonalnych zasad stosowanych w oficjalnej tytulaturze, ale pokazywać swoje nastawienie, zwłaszcza w stosunku do nieżyjących już władców.

Usage of phrases showing marks of respect towards emperors in *Żywoty* by Cyryl of Scythopolis

The purpose of this article is to analyze the famous *Lives of the Monks of Palestine*, i.e. that of Cyril of Scythopolis (around 525–558) in the view of *Rangpredikaten*. It was tested in it if Cyril in his work used *Rangpredikaten* as standard expressions connected with a specific function performed by a particular

⁴¹ Por. J. Binns, „Introduction”, [w:] Cyril of Scythopolis, *The Lives of the Monks of Palestine*, translated by R. M. Price with an Introduction and Notes by J. Binns, Kalamazoo 1991, s. XLVIII.

⁴² Por. *Vita Euthymii* 30: Τῆς δὲ μακαρίας Εὐδοκίας...; ...ἡ μακαρία (...) Εὐδοκία...; ...μακαρία Εὐδοκία...; *Vita Euthymii* 35: Ἡ δὲ μακαρία Εὐδοκία...; ...ἡ μακαρία...; *Vita Sabae* 15: ...ἡ μακαρία Εὐδοκία...; *Vita Sabae* 38: ...τῆς μακαρίας Εὐδοκίας...; *Vita Ioannis Hesychnastae* 4: ...τῆς μακαρίας κτισθέντι Εὐδοκίας... Poza tym tylko raz jej imię pozbawione jest zwrotu honoryfikacyjnego – *Vita Euthymii* 27: ...τὴν αὐγούσταν Εὐδοκίαν... – w tym wypadku mamy do czynienia z informacją, że Eudocja bezpośrednio po Soborze w Chalcedonie wpięrow poparła monofizytów.

⁴³ Ariadna – *Vita Sabae* 53: ...πρὸς τὴν αὐγούσταν Ἀρεάδην...; Teodora – *Vita Sabae* 70: ...Θεοδώραί τῆ βασιλίσση...; *Vita Sabae* 71: ...τὴν αὐγούσταν Θεοδώραν..., ...ἡ δὲ αὐγούστα..., ...ἡ αὐγούστα..., ...ἡ αὐγούστα..., ...τὴν αὐγούσταν..., ...τῆ βασιλίδι...

⁴⁴ U Cyryla znajdujemy passus, w którym Saba zachęca Ariadnę, by wytrwała w świętej wierze swego ojca, Leona I. Zachęta ta, a także właśnie brak użycia względem niej jakiegokolwiek zwrotu honoryfikacyjnego może sugerować, że Ariadna sprzyjała, podobnie jak Anastazjusz, monofizytym. Z drugiej strony Teodor Lektor wspomina o tym, że wystąpienie Anastazjusza przeciw patriarsze Konstantynopola – Macedoniuszowi zasmuciło ją niezmiernie, por. *Epitome* 489.

person or whether this way he expressed his attitude towards the heroes of his work.

The analysis included the group personifying the highest level of authority in the State, i.e. the emperors who, as a rule, were entitled to *Rangpredikaten* and whose biographies and religious views are known better than those of office workers or bishops. In Cyril's *Lives* appear as many as 17 emperors like Constantius, Julian, Gratian, Valens, Valentinian, Theodosius I, Arcadius, Honorius, Theodosius II, Marcian, Leo I, Leo II, Zeno, Basiliscus, Anastasius, Justin and Justinian.

The analysis showed Cyril's of Scythopolis naming particular rulers with a positive epithet was first of all dependent on their religious views. If they were in accordance with Chalcedonian and anti-Origenistic attitude of the author, then they could count on a positive evaluation. All the emperors that adopted the Chalcedonian faith, i.e. Marcian, Leo I, Justinian are at least once given a honorary expression whereas Zeno, Basiliscus and Anastasius could not count on positive assessments. The last one, because of his active anti-Chalcedonian policy received a very negative evaluation. The most positive figure presented in the *Lives* is Justinian and this is because of the fact he was the emperor contemporary to the author and his pro-Chalcedonian and especially his anti-Origenistic attitude that was so important for Cyril in connection with the Origenistic conflict among Palestinian monks in his times.

The above analysis indicates that the Late Ancient authors of hagiographic works may through the use of *Rangpredikaten* not only adapt to the conventional principles used in the official titles but also show his attitude particularly to the already deceased.